

Danijel Patafta
FRANJEVAČKI UTJECAJ NA LITURGIJU I PUČKU POBOŽNOST
Franciscan impact on liturgy and folk devotion

UDK: 272-789.32:27-528
272-789.32:2-853

Pregledni znanstveni rad
Review article
Primljeno 10/2017.

Sažetak

Franjevački se red brzo proširio zapadnim kršćanstvom zahvaćajući duboku u duhovnost i pobožnost svoga vremena. Utemeljeni na duhovnosti i pobožnosti sv. Franje Asiškog franjevci su kroz stoljeća snažno utjecali na liturgiju i pučku pobožnost. Njihov utjecaj očituje se u liturgiji, odnosno službenim molitvama Crkve kao što su misa i časoslov (brevijar) te neliturgijskim praksama i molitvama među koje se ubrajaju pobožnosti prema Isusu Kristu, Blaženoj Djevici Mariji i svecima. Mnoge pobožnosti ili liturgijske prakse današnjice imaju svoje početke u franjevačkom okruženju, odnosno duhovnosti. Često su upravo franjevci kao propovjednici i ispovjednici pridonijeli razvoju, poticanju i širenju određene liturgijske prakse ili pobožnosti. Ovaj rad želi na temelju dostupnih izvora prikazati najznačajnije tragove franjevačkog utjecaja na liturgiju i pučku pobožnost. Kroz tri poglavlja ovoga rada daje se uvid u temeljne odlike pobožnosti Franje Asiškog koji je utjecao na duhovnu praksu svoga Reda, a koju su franjevci prenosili u liturgiju i pučku pobožnost.

Ključne riječi: sv. Franjo Asiški; duhovnost; liturgija; rimski misal; brevijar; pučka pobožnost

1. ODLIKE POBOŽNOSTI SV. FRANJE ASIŠKOGA

Franjo Asiški u svojoj je duhovnosti i pobožnosti njegovao veliku ljubav prema Svemogućem Bogu i njegovu Božanskom Sinu koji je poslan da nas otkupi. Toliko je bio zanesen ljubavlju prema Bogu i njegovu utjelovljenom Sinu da mu je dodijeljen

naslov *Serafski patrijarh*. Na tom tragu njegov životopisac Toma Čelanski piše: “Možda neće biti beskorisno ni uzaludno ukratko spomenuti posebne pobožnosti svetoga Franje. Premda je pobožnost ovoga čovjeka bila sveobuhvatna, jer je uživao u pomazanju Duha, ipak su ga neke stvari ispunjavale posebnim osjećajima. Između ostalih riječi, kojima se služio u običnom govoru, riječ ‘ljubav Božja’ nije mogao čuti, a da se pritom ne bi nekako izmijenio. Brzo bi se, naime, kad bi slušao o ljubavi Božjoj, uzбудio, raznježio, rasplamtio, kao da mu je trzalice vanjskoga glasa dirnula unutrašnju strunu srca.”¹ Ova se ljubav prema Svemogućem Bogu manifestirala na više načina. U prvom redu, prema djetetu Isusu. Opravdano se Franju može nazvati *svećem Utjelovljenja*, jer je po Utjelovljenju svoga Sina Bog postao vidljiv. Toga je Franjo itekako svjestan, tako da u *Opomenama* piše: “Ali jer je jednak Ocu, ni Sina nitko ne vidi drugačije nego Oca, drugačije nego Duha Svetoga. Stoga su osuđeni svi koji su vidjeli Gospodina Isusa po čovještvu, a nisu po duhu i božanstvu vidjeli i povjerovali da je on istinski Sin Božji.”² Franjin doživljaj otajstva Utjelovljenja najočitije je izražen u inscenaciji Rođenja u Betlehemu na Grecciu,³ gdje do izražaja osobito dolazi njegova oduševljenost božanskom ljubavlju koja se otkriva u siromašnu i poniznu djetetu. Za njega je događaj utjelovljenja objava trojedinoga Boga u siromašnom i poniznom Kristu, kao ljubavi koja se potpuno *oplijenila* od svoje slave i postala ponizna i siromašna kako bi se otvorila i darovala čovjeku.⁴ Njegov doživljaj Boga kao poniznog i siromašnog postat će temeljna odrednica njegova načina života i duhovnosti koja će stoljećima utjecati na franjevačku duhovnost te se samim time pretakati i u franjevačku teološku misao.

Vrijeme Franje Asiškog obilježeno je mnoštvom proturječja i neslaganja s obzirom na euharistijsko otajstvo. S teološkog motrišta u 9. i 11. stoljeću vodile su se dvije važne teološke rasprave koje će dovesti do formiranja nauka o euharistiji u ispo­vijesti vjere Četvrtoga lateranskog koncila. Tako se u 9. stoljeću razvio tzv. *prvi spor o euharistiji* gdje se spekulativna pozornost

¹ Toma ČELANSKI, *Drugi životopis sv. Franje*, u: *Franjevački izvori* (dalje: *FI*), Pero VREBAC (ur.), Zagreb – Sarajevo, 2012., str. 794.

² Franjo ASIŠKI, *Opomene*, u: *FI*, str. 197.

³ Usp. Toma ČELANSKI, *Prvi životopis sv. Franje*, u: *FI*, str. 292–293.

⁴ Usp. Giovanni IAMMARONE, *La cristologia francescana*, Padova, 1997., str. 8–89.; Ivan KARLIĆ, *Franjevački tihi pregaoci o Kristu i Mariji*, Zagreb, 2009., str. 13–14.

svratila samo na istovjetnosti euharistijskog tijela i povijesnog Isusova tijela, odnosno na prisutnost Krista pod euharistijskim prilikama. Spor su vodili Pashasius Radbertus, koji je postavio dilemu da je euharistijski kruh ili tijelo Kristovo ili figura tijela Kristova, zastupajući istovjetnost euharistijskog tijela s Kristovim tijelom, dok je s druge strane Ratramus naglašavao Isusovu duhovnu prisutnost, dakle simbolizam, u euharistijskom kruhu. Zatim se u 11. stoljeća razvio *drugi spor o euharistiji* u kojem je bilo otvoreno pitanje Kristove stvarne, realne prisutnosti u euharistijskom otajstvu. Berengarije iz Toursa otvoreno je osporio Ratramusov euharistijski realizam, naučavajući samo duhovnu, odnosno simboličku prisutnost Kristova tijela u euharistijskom kruhu. Lafrank iz Pavije i još neki teolozi osporili su ovaj Berengarijev nauk. Berengar je morao na posebnoj sinodi održanoj u Rimu 1059. potpisati poseban obrazac vjerovanja u euharistiju.⁵ Formirao se nauk prema kojem se po euharistijskoj pretvorbi mijenja bit stvarnosti, odnosno supstancija kruha i vina mijenjaju se u pravo Kristovo tijelo i krv, dok pojavni oblik ostaje nepromijenjen.⁶ Ovaj nauk preuzeo je i Četvrti lateranski sabor služeći se izrazom *transupstancijacija*⁷ čime je izrazio identičnost posvećenih darova kruha i vina s Kristovim tijelom i krvlju: “u kojoj je on isti svećenik i žrtva, Isus Krist, čije se tijelo i krv uistinu nalaze u oltarskom sakramentu pod prilikama kruha i vina; pretvorivši naime Božjom moći kruh u tijelo i vino u krv, kako bismo izvršavajući tajnu jedinstva mi primili od njega

⁵ Heinrich DENZINGER-Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu* (dalje: DH), Đakovo, 2002., str. 192.

⁶ Usp. Ivan KARLIĆ, *Sveti sakramenti*, Zagreb, 2014., str. 97–98.; Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*, Zagreb, 1984., 122., str. 137, 144.

⁷ Tijekom 12. stoljeća nastat će brojni traktati o euharistiji koji su pozornost posvećivali preciziranju pojmova i traženju definicija euharistije kao sakramenta. Hugo od sv. Viktora (u. 1140.) pisao je da se *po riječima posvećenja prava supstancija kruha i prava supstancija vina pretvara u pravo tijelo i krv Kristovu, dok ostaje samo prilika (speces) kruha i vina, a supstancija prelazi u supstanciju*. Izraz *transsubstantiatio* pojavljuje se između 1140. – 1142. i uskoro će postati skolastički termin za proces koji se zbiva s kruhom i vinom kod posvećenja. Prvi će ga upotrijebiti Roland Bandinelli, kasniji papa Aleksandar III.. Pojam je upotrijebio i Petar iz Poitiersa (u. 1205.) u svome komentaru *Sentencija Petra Lombardskog: Nijedna se druga riječ tako prikladno ovdje ne uzima kao transsubstantiari, jer je supstancija prešla u supstanciju, dok su ista svojstva ostala*. Pojam će potpuno preuzeti 1551. Tridentski sabor. Usp. T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*, str. 139–140.

ono što je on primio od nas.”⁸ Ovome je još dodatno pogodovala pojava katarske sljedbe koja je priznajući od sakramenata samo neku vrstu duhovnog krštenja stvarala dodatnu konfuziju. Njihov odnos prema euharistiji, odnosno njezino odbacivanje kao sakramenta, bilo je uvjetovano njihovim naukom o Isusu Kristu i strogim dualističkim monoteizmom. Teološki govor o euharistiji sveo se na teologiju Kristove prisutnosti, zanemarujući povijesno-spasenjsku i crkvenu dimenziju euharistije. U nastojanju da se dadne što jasniji odgovor kao reakcija na sve raširenije heretičke utjecaje onog vremena, teologija se oblikuje odveć jednostrano, gubeći duhovno i biblijsko nadahnuće.⁹

Analizom Franjinih spisa dolazi se do bogate vizije euharistijskog otajstva, koja u njegovoj kristologiji zauzima posebno mjesto. U *Drugom pismu klericima* Franjo piše sljedeće: “Klerici, svi obratite pozornost na veliki grijeh i neznanje koje neki imaju o presvetom tijelu i krvi Gospodina našega Isusa Krista i o njegovim presvetim imenima i napisima riječi koje tijelo posvećuju. Znamo da ne može biti tijelo ako se prije ne posveti riječju. Ništa naime tjelesnoga na ovome svijetu nemamo i ne vidimo od samoga Svevišnjega osim tijela i krvi, imena i riječi po kojima smo postali i po kojima smo otkupljeni od smrti života.”¹⁰ Na isti način, još bogatije, govori i u Prvoj opomeni: “...Stoga su osuđeni svi koji su vidjeli Gospodina Isusa Krista kao čovjeka, a nisu ga gledali i vjerovali po duhu i božanstvu kao pravog Sina Božjega. Isto su tako i sada osuđeni svi oni koji vide sakrament što se Gospodinovim riječima posvećuje po rukama svećenika na oltaru pod prilikama kruha i vina, a ne gledaju i ne vjeruju po duhu i božanstvu da je to uistinu presveto tijelo i krv Gospodina našega Isusa Krista, prema svjedočanstvu samoga Svevišnjega koji kaže: Ovo je tijelo moje i moja krv novoga Saveza koja se za mnoge proljeva (Mk 14, 22.24) i: Tko blaguje tijelo moje i pije krv moju ima život vječni (Iv 6, 54). Stoga presveto tijelo i krv Gospodnju prima onaj koji posjeduje duh Gospodnji što prebiva u svojim vjernicima. Svi drugi koji nemaju toga duha, a usuđuju se primiti ga, osudu sebi jedu i piju (1 Kor 11, 29). Prema tome,

⁸ DH, 226.

⁹ Usp. Goran DABIĆ, *Tumačenje Prve Opomene svetoga Franje Asiškog: O tijelu Gospodnjem*, u: *Bogoslovska smotra*, 76 (2006.), br. 1, str. 104.; Roberto RUSCONI, *La politica sacramentale di Innocenzo III*, u: *Innocenzo III. Urbs et Orbis*, Roma, 2003., str. 402.

¹⁰ Franjo ASIŠKI, *Pismo klericima. Verzija Druga*, u: *FI*, str. 128.

sinovi čovječji, dokle će vam srca ostati tvrda? (Ps 4, 3). Zašto ne upoznate istinu i ne vjerujete u Sina Božjega? (Iv 9, 35). Evo, danomice se ponizuje, kao kad je sišao s kraljevskih prijestolja (Mudr 18, 35) u krilo Djevice; danomice dolazi k nama u poniznu obličju; danomice silazi iz krila Očeva (Iv 1, 18) na oltar po svećenikovim rukama. I kao što se svetim apostolima pokazao u pravom tijelu, tako se i sada nama pokazuje u svetom kruhu. I kao što su oni svojim tjelesnim pogledom vidjeli samo njegovo tijelo, ali su, promatrajući duhovnim očima, vjerovali da je on Bog; tako i mi, gledajući tjelesnim očima kruh i vino, gledamo i čvrsto vjerujemo da je tu živo i istinito njegovo presveto tijelo i krv. Na taj je način Bog nazočan među svojim vjericima stalno, kako sam kaže: Evo, ja sam s vama u sve dane – do svršetka svijeta (Mt 28, 20).¹¹ Prema ovome nakon što je Raspeti uskrsnuo više nije prisutan na ovome svijetu, nego je osjetno prisutan. Jedini materijalni, tjelesno primjetljivi znakovi njegove aktualne prisutnosti jesu materijalni elementi koji su u temeljima sakramentalne tajne njegova tijela i njegove krvi, ali i u riječi Svetoga pisma. To su dvije nerazdvojive stvarnosti, riječ i darivanje samoga sebe, a to je euharistija, izvor našeg postojanja i našeg vazmenog spasenja.¹² Ovime se Franjo uključuje uz pokret koji je započeo Četvrtim lateranskim saborom, oslanjajući se na pape Inocenta III. i Honorija III. Zato i poziva na poštovanje koje treba iskazivati sakramentu euharistije: "... kada vam se učini zgodno i korisno, ponizno zamolite klerike da nadasve časte presveto tijelo i krv Gospodina našega Isusa Krista."¹³ Zatim ponovno navodi u Pismu upraviteljima naroda: Stoga odlučno savjetujem vama, gospodarima svojim, da zanemariivši svaku brigu i posao činite istinsku pokoru i blagohotno primete presveto tijelo i krv Gospodina našega Isusa Krista, u sveti spomen na njega."¹⁴ Nakon što je pokazao da je u euharistiji, uistinu, prisutan onaj isti Isus koji se jednom u povijesti objavio svojim utjelovljenjem u ljudskom obličju, Franjo ide korak dalje i govori o samom načinu Kristove prisutnosti u euharistiji: "I kao što se svetim apostolima pokazao u pravom tijelu, tako se i sada nama pokazuje u svetom kruhu."¹⁵

¹¹ Franjo ASIŠKI, *Opomene*, u: *FI*, str. Str. 197.

¹² Usp. Thaddée MATURA, *Franjo na drugi način. Poruka njegovih spisa*, Zagreb, 2003., str. 83.

¹³ Franjo ASIŠKI, *Prvo pismo kustodima*, u: *FI*, str. 129.

¹⁴ Franjo ASIŠKI, *Pismo upraviteljima naroda*, u: *FI*, str. 130.

¹⁵ F. ASIŠKI, *Opomene*, str. 197.

Dakle, u ovom se slučaju Franjo koristi metodom paralelizma: *pravo tijelo – sveti kruh*, želeći istaknuti da nije riječ o analogiji, nego o jednakosti. Drugim riječima, Franjo vjeruje, ili uzevši njegov način govora, vidi očima vjere Kristovu *tjelesnu* prisutnost u euharistiji. Koliko je svecu bilo stalo naglasiti povezanost i bliskost euharistijskog otajstva i otajstva utjelovljenja, toliko mu je na osobit način bilo važno neprestano upućivati na Isusovu tjelesnu prisutnost u euharistiji. To nam na vrlo očit način svjedoče i Franjine tzv. *euharistijske* jaslice.¹⁶ Takve jaslice prema Franjinu uvjerenju, ali i duhovnom iskustvu, postaju oltar na kojem se slavi euharistija. Upravo time želi poručiti kako se Gospodin može vidjeti ne samo očima vjere, nego i tjelesnim očima, čime potvrđuje povezanost Isusova rođenja u Betlehemu s dolaskom u euharistijskim prilikama.

Misao o euharistiji kao Kristovoj žrtvi Franjo je kasnije posebno razradio u *Drugom pismu vjernicima*: “Volja Očeva bila je da njegov blagoslovljeni i slavni Sin, koji nam je dan i koji je za nas bio rođen, samoga sebe prinese na žrtveniku križa po vlastitoj krvi kao žrtvu i žrtveni prinos; ne za sebe, po kojemu je sve postalo (usp. Iv 1, 3), nego za naše grijehе, i ostavio nam je primjer da idemo stopama njegovim (usp. 1 Pt 2, 21). On hoće da se svi spasimo po njemu i da ga primamo čista srca i neokaljana tijela.”¹⁷ Spasenijska žrtva euharistije istodobno je znak Očeve ljubavi prema nama te spomen-čin Isusove ljubavi za nas. Taj spomen-čin nije obična gesta kojom se nešto što se davno dogodilo sada priziva u sjećanje, nego znak istinskog uprisutnjenja Isusove jedincate i neponovljive žrtve te živog i osobnog sudjelovanja u Kristovoj ljubavi koju on neprestano očituje prema Ocu radi našega spasenja, dakle onda i prema nama, svojom mukom, smrću i uskrsnućem. Taj žrtveni karakter euharistije Franjo je na poseban način izrazio u svom *Tumačenju Očenaša*: “Kruh naš svagdanji, ljubljenoga Sina svoga, Gospodina našega Isusa Krista, daj nam danas: na spomen, na razumijevanje i na poštovanje ljubavi koju je pokazao prema nama i svega što je za nas rekao, učinio i pretrpio.”¹⁸ Prema tome za Franju je življenje euharistije kao misterija otkupiteljske žrtve po kojem se Krist neprestano

¹⁶ Usp. Toma ČELANSKI, *Prvi životopis sv. Franje*, u: *FI*, str. 292–293.

¹⁷ Franjo ASIŠKI, *Drugo pismo vjernicima*, u: *FI*, str. 139.

¹⁸ Franjo ASIŠKI, *Tumačenje Očenaša*, u: *FI*, str. 94.; Usp. G. DABIĆ, *Tumačenje Prve Opomene svetoga Franje Asiškog*: “O tijelu Gospodnjem”, str. 115.

prinosi Ocu i ljudima poziv kršćanima da svakodnevno oblikuju svoj život kao prinos i dar Bogu i bližnjima.

Franjo pokazuje i veliku ljubav prema svetom Imenu Isusovu koje se očituje u ljubavi koju je Isus pokazao čovječanstvu svojim Utjelovljenjem, rođenjem, smrću, euharistijom i žrtvom na križu te naposljetku u misi. Franjo je to ime volio kao *Ime nad svakim imenom*.¹⁹ Bio je to izvor njegove pobožnost prema Kristovu veličanstvenom kraljevanju. U uskoj je vezi s Franjinom ljubavi prema Kristu ljubav prema njegovoj svetoj Majci. Kada se govori o Presvetoj Djevici Mariji, u Franjinim spisima svakako se uvijek prvo osvrće na njegovu entuzijastičku pohvalu.²⁰ Među spisima sv. Franje dva su spisa izričito upućena Blaženoj Djevici. To je već spomenuti *Pozdrav Blaženoj Djevici Mariji* i antifona *Sveta Marijo* u Časoslovu muke Gospodnje.²¹ Nešto se još može naći i u *Nepotvrđenom pravilu*.²² Također i životopisci progovaraju o Franjinoj marijanskoj pobožnosti. Toma Čelanski tako piše: "Isusovu je majku obasipao neizrecivom ljubavlju zato što nam je dala brata, uzvišenog Gospodina. Njoj je molio posebne pohvale, upravljao prošnje, prikazivao osjećaje, koliko to i kako ljudski jezik ne može ni izraziti. No ono čemu se najviše radujemo jest to što ju je postavio da bude odvjetnicom Reda i što je pod njezina krila smjestio svoje sinove, koje je imao ostaviti, da ih ona do svršetka grije i zaštićuje. Daj, Odvjetnice siromaha, izvršuj nad nama službu zaštitnice do vremena koja je predvidio Otac."²³ I sv. Bonaventura zapisuje: "Majku Gospodina Isusa Krista ljubio je neizrecivom ljubavlju zato što je Gospodina veličanstva učinila našim bratom i što smo po njoj postigli milosrđe. Nakon Krista najviše se pouzdao u nju. Nju je izabrao da bude zagovornicom njemu i njegovima. Njoj je na čast pobožno postio od svetkovine apostola Petra i Pavla do svetkovine Uznesenja."²⁴ Na ovome mjestu treba spomenuti i mnoga mjesta u kojima se govori o Svetoj Mariji Anđeoskoj (Porcijunkuli). Iako su ove bilješke koje su do nas došle dosta oskudne, ipak imaju veliko povijesno i duhovno

¹⁹ Usp. T. ČELANSKI, *Prvi životopis sv. Franje*, str. 290–291.; Franjo ASIŠKI, *Opornika*, u: *FI*, str. 206.; S. BONAVENTURAE, *Opera omnia*, VIII., Quaracchi (Ad Claras Aquas), 1898., str. 206.

²⁰ Usp. Franjo ASIŠKI, *Pozdrav Blaženoj Djevici Mariji*, u: *FI*, str. 92.

²¹ Usp. Franjo ASIŠKI, *Časoslov muke Gospodnje*, u: *FI*, str. 97–114.

²² Usp. Franjo ASIŠKI, *Nepotvrđeno pravilo*, u: *FI*, str. 176.

²³ T. ČELANSKI, *Drugi životopis sv. Franje*, str. 795.

²⁴ Bonaventura BANJOREDIJSKI, *Veći životopis sv. Franje*, u: *FI*, str. 961–962.

značenje. Kratkoća i jasnoća Franjina veličanja Marije svoju će potpunu ljepotu doživjeti u djelima teologa Franjevačkog reda i same Crkve.

Antifona Časoslova muke Gospodnje započinje marijanskom antifonom: *Sveta Marijo Djevice, nije još došla na svijet žena slična tebi...*²⁵ i pokazuje nam svu ljubav i predanost Franjinu u njegovoj pobožnosti prema Presvetoj Djevici. I u *Pozdravu Blaženoj Djevici Mariji* također ističe Marijinu veličinu, ali se očituje i ispunjenost Franjine duše, ostavljajući čitatelju prostor za razmišljanje i interpretiranje: "Zdravo Gospodo, sveta Kraljice, sveta Bogorodice, koja si, Djevice, postala Crkvom i izabrana od Presvetog oca nebeskoga, koji te posveti s presvetim Sinom svojim ljubljenim i Duhom Svetim Tješiteljem. U tebi je bila i jest sva punina milosti i svako dobro. Zdravo, palačo njegova, zdravo, šatore njegov, zdravo, kučo njegova. Zdravo, odječo njegova, zdravo, službenice njegova, zdravo, majko njegova, i vi sve, svete kreposti, koje se po milosti i prosvjetljenju Duha Svetoga ulijevate u srca vjernih, da ih od nevjernih učinite vjernima Bogu."²⁶ Svako od ovih pohvala Franjo daje određenu teološku i duhovnu težinu. Primjerice, kada kaže: *Zdravo, Gospodo*, misli se na latinski izraz *Domina*. Ovaj izraz može se razumjeti tek unutar viteškog duha srednjega vijeka i u kontekstu Franjina mladenačkog entuzijazma, koji je upijao na ulicama Asiza, a koji se nakon obraćenja pretvorio u snažan duhovni doživljaj. Sam ovaj izraz pokazuje koliko je iskrena i snažna bila marijanska pobožnost Franje Asiškog, koji je kao vitez pristupao Djevici. Također i izraz: *sveta Kraljice* nalazimo na nekoliko mjesta u životopisima sveca. Njime Franjo označuje veličinu, dostojanstvo, izvrsnost i radost stavljajući se u njezinu službu i u isto vrijeme otkrivajući svoje najdublje i najplemenitije osjećaje. *U tebi je bila i jest sva punina milosti* izraz je koji Franjo uzima iz evanđelja, pokazujući time da Marijina veličina nije samo izraz umišljaja ili puke sentimentalnosti, nego da je i evanđeoski utemeljena. Ovdje se očituje dobra teološka utemeljenost Franjine marijanske pobožnosti, koja proizlazi iz Svetog pisma i liturgije Crkve. Ovomu dodaje: *U tebi je bila i jest sva punina milosti i svako dobro*. Ovaj dio duboko je povezan s Franjinim osjećajem za Boga, koji je za njega izvor

²⁵ F. ASIŠKI, *Časoslov muke Gospodnje*, str. 98.

²⁶ F. ASIŠKI, *Pozdrav Blaženoj Djevici Mariji*, str. 92.

svakoga dobra,²⁷ ali i duhovna supstancija njegova duhovnog života oličenog u pozdravu: Gospodin vam dao mir! Svi ovi izrazi ukazuju na dubinu Franjine pobožnosti prema Blaženoj Djevici Mariji, koja nadilazi puku sentimentalnost i dobro je teološki utemeljena duhovnost.

Franjo njeguje i pobožnost prema anđelima²⁸ i svecima. Toma Čelanski navodi sljedeće: "Izvanrednom je ljubavlju štovao anđele koji su zajedno s nama u bojnom redu i koji s nama prolaze dolinom smrti. Govorio je da ih svagdje treba poštovati kao pratioce i zazivati ih kao čuvare. Učio je kako treba paziti da ničim ne povrijedimo njihove poglede i nikad se ne usudimo pred njima učiniti što ne bismo učinili pred ljudima. Zato su se u koru pjevali psalmi pred licem anđela, htio je da se svi koji mogu u oratoriju nađu na okupu te ondje skladno pjevaju psalme. Često je govorio kako svetoga Mihaela treba većma častiti jer vrši službu predvodnika duša. Zato je na čast svetome Mihaelu, između svetkovine Uznesenja i njegova blagdana, četrdeset dana pobožno postio."²⁹ Od svih svetaca posebno je štovao sv. Petra apostola, ne samo zbog toga što je on bio prvi rimski biskup, kojemu je Franjo obećao poslušnost,³⁰ nego zato što je i na blagdan sv. Petra u lancima dobio porcijunkulski oprost. Godina 1221. jest, barem kako to navodi Wadding, godina kada je Franji udijeljen Porcijunkulski oprost.³¹ Franjo je prema predaji ovu povlasticu dobio od pape Honorija III. No do kraja 13. stoljeća ona je bila vrlo upitna i mnogi su je nastojali osporiti. Rani životopisci iz prve polovice 13. stoljeća referirali su se na nju, no kako nije bilo

²⁷ Usp. Franjo ASIŠKI, *Poticaji na hvaljenje Boga*, u: *FI*, str. 91.

²⁸ Usp. T. ČELANSKI, *Drugi životopis sv. Franje*, str. 794–795.

²⁹ T. ČELANSKI, *Drugi životopis sv. Franje*, str. 794–795.

³⁰ Usp. Franjo ASIŠKI, *Potvrđeno pravilo*, u: *FI*, str. 190.

³¹ Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus II., Quaracchi, 1931., str. 17, 20–21.; Mnogi pisani izvori o Oprostu smještaju događaj udjeljivanja oprosta u godinu 1216., navodeći da ga je Franjo došao u Perugiu tražiti od pape Honorija III. Tako svjedoče brat Leon, Maseo iz Marignana i Benedikt iz Arezza. Svjedočanstvo Mihaela iz Spella govori o Franjinu posjetu papi u Rimu. Ove dvije predaje potom sjedinjuje Diploma Konrada, asiškog biskupa, koji je 1335. napisao da je Franjo u Perugi dobio usmenu privolu za Oprost, te da je kasnije pošao u Rim gdje je papa i formalno potvrdio Oprost, ali ga je ograničio na samo jedan dan, od večernje 1. kolovoza do večernje 2. kolovoza, datuma posvete Porcijunkule. Franjo Venimbeni iz Fabriana (+1322.) potvrđuje u svojoj *Kronici* da je Oprost udijeljen 2. kolovoza 1216. Mnogo kasnije Luka Wadding piše da je Franjo dva puta primio Oprost od pape Honorija, jednom u Perugi 1221. i ponovno u Rimu 1223. (*Porcijunkulski oprost. Dokumenti, izvori i duhovnost*, Noel MUSKAT – Darco TEPERT (ur.), Zagreb, 2016., str. 22–23.)

pisana papina dopuštenja, nastojali su dokazati njezinu autentičnost. Ovomu ide u prilog i činjenica kako Franjo nije nikada brinuo o ovakvoj vrsti formalnog dopuštenja koje bi bilo zapisano, nego mu je dosta bila papina usmena dozvola.³² Porcijunkulski oprost odobrili su sljedeći pape, pretpostavljajući njegovo pravno utemeljenje: Martin IV., Benedikt XII., Siksto IV., Lav X., Pavao III., Pavao V., Grgur XV., Urban VIII., Inocent XI., Pio IX., Lav XIII. i Benedikt XV.³³

Franjini sljedbenici imitirat će svog serafskog oca u prakticanju ovih pobožnosti. Ovo će se očitovati na području liturgijske prakse i molitava Crkve kao i na razini osobne pobožnosti.

2. RIMSKI MISAL I BREVIJAR

Kroz cijeli srednji vijek, kao i u prvim stoljećima Crkve, postojao je običaj da svaka biskupija i redovnička zajednica reguliraju manje stvari vezane uz liturgiju, odnosno da za manje promjene

³² Zanimljiv je razgovor između pape Martina i generala Reda Mateja iz Aquasparte koji je prenio Luca Wadding (Waddingus), a vezan je uz Porcijunkulski oprost: *Interrogatus a suo camerario an facultatem faceret quam plurimus ex familia Pontificia, qui Assisium ire volebant sub mense finis Julii, ut ad 2 Augusti diem magnas has gratias possent in dicta ecclesia lucrari. Martinus IV dixit ad fr. Matthaem Aquaspartanum, quia postea iam Cardinalis id fratribus retulit: Quid tibi videtur, fr. Mattheae, de indulgentia hac? Videtur mihi, respondit, quod sit vera, iusta et sancta, quia B. Franciscus illam obtinuit ad Honorio Papa et publico ore poronuntiavit, sicut multi hodie quoque, qui audierunt B. Franciscum, testantur. Papa statim intulit: Ita plane credi debet, quia non est verisimile, quod tantae sanctitatis virtutis homo, qualis erat Franciscus, in re tanti momenti hominibus vellet imponere vel in Ecclesiam indulgentias apocryphas inducere. Quare et nos ex parte Dei beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius indulgentiam illam confirmamus et, si hactenus ibidem non fuisset, eam nos concedimus et volumus, ut ibi habeatur et reputetur, de quo tu, frater Mattheae, cura si velis, fieri publicum diploma. At ille respondit: S. Franciscus nullas voluit fieri de hac re litteras, quantumuis ei offerrentur. Cui Pontifex: Bene dicis; sit ergo ibi iam, si non est indulgentia, ex verbo et concessione nostra in perpetuum. (Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus III., Ad Claras Aquas (Quaracchi), 1931., str. 57–58., 101.)*

³³ Papa Grgur XIII. dodijelio je kapelici Porcijunkuli pravo *privilegiranog oltara*. Urban VIII. 1642. dopustio je dvojici imenovanih ispovjednika u Porcijunkuli da na dan svetkovine oprosta (2. kolovoza) imaju ista prava kao i ispovjednici u Rimu. Inocent X. dao je neke ustupke 1600. godine, a isto su učinili i neki njegovi nasljednici. Grgur XV. protegnuo je 1622. porcijunkulski oprost na sve crkve opservanata i reformata. To je potvrdio i Pavao V. Urban VIII. protegnuo je oprost i na crkve trecoredaca 1643. godine. Urban VIII. dopustio je da se oprost protegne na sve franjevačke crkve, bez obzira na ogranak. Godine 1924. *Sacra Poenitentiarum* u Rimu posebnim je dekretom dopustila i nekim dijecezanskim crkvama podjelu porcijunkulskog oprosta (R. M. HUBER, *A Documented History of the Franciscan Order 1182-1517*, Washington, 1944., str. 41–42.)

ne traže stalno potvrdu iz Rima.³⁴ Velike razlike u obredima, ceremonijama i rubrikama ujednačio je tek Pio V. (1566. – 1572.) u izvanjskom obliku kulta i prakse. Kroz razdoblje srednjega vijeka franjevci su na generalnim kapitulima često formulirali različite liturgijske prakse skupljene u *Ordinationes circa Divinum Officium*.³⁵

U vrijeme generalata bl. Ivana iz Parme (1246. – 1257.) određeno je da pala mora biti različita i odvojena od burse, koja treba pokrivati kalež tijekom božanske službe. Ova iznimka uskoro će postati stalna praksa u Crkvi.³⁶ Sveti Bonaventura (1257. – 1274.) naredio je na generalnom kapitolu 1263. kako vazmena svijeća koja se pali tijekom nedjeljnih misa i svakoga dana tijekom vazmenog vremena, mora se paliti sve do Uzašašća. Ovu praksu uskoro je prihvatila cijela Crkva.³⁷ Na dvadesetom kapitolu održanom u Asizu 1269. godine, general Bonaventura naredio je braći da prema želji sv. Franje svake subote slave misu na čast Blaženoj Djevici Mariji.³⁸ Franjinu životopiscu Tomi Čelanskom često se pripisuje autorstvo poznate sekvence koja se koristila u misi za pokojne *Dies Irae, Dies Illa*,³⁹ iako neki vole pripisati ovu skevencu sv. Bonaventuri ili njegovu nasljedniku Mateju iz Aquasparte. U svakom slučaju, navedena je sekvanca franjevačkog podrijetla. Franjevcima se pripisuje, iako ne sasvim sigurno, jednako poznata *Stabat Mater Dolorosa*. Često se kao autor navodi Jacopone iz Todija, iako je mnogi autori pripisuju papi Inocentu III.⁴⁰ Najvažniji doprinos liturgiji svakako je dao general Haymon od Favreshama (1240. – 1244.) čije je misne rubrike kasnije potvrdio papa Grgur IX.⁴¹ Inocent IV. zadužio je Favershama da uredi rubrike u Rimskom brevijaru.⁴²

³⁴ Usp. *Analecta Franciscana*, tomus II., Quaracchi, 1885., str. 409–410.; *Archivum Franciscanum Historicum*, (1926.) 19, str. 753–802.

³⁵ Usp. Heribert HOLZAPFEL, *History of the Franciscan Order*, Freiburg, 2010., str. 224.

³⁶ Usp. Annibali FLAMINIO – Annibali DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, Rome, 1776., str. 256.

³⁷ Usp. A. FLAMINIO – A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, str. 256.

³⁸ *Analecta Franciscana*, tomus III., Quaracchi, 1885., str. 351.

³⁹ Usp. L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus II., str. 41.

⁴⁰ Usp. R. M.HUBER, *A documentde History of the Franciscan Order 1182–1517*, str. 903.

⁴¹ Usp. E. J. QUIGLEY, *The Divine Office. A study of the Roman Breviary*, St. Louis, 1920., str. 12–13.

⁴² Usp. *Bullarium Franciscanum*, tomus I., Romae, 1759., str. 344.

Promatrajući razvoj Franjevačkog reda, iako još u svojim začetcima kao dijela pokorničkog pokreta, sam razvoj od dolaška prve braće zahtijevao je da se ovaj pokret pokornika iz Asiza sve više usustavi. U početku Franjo nije propisao za braću neke obvezne molitve, kako to svjedoči brat Egidije, nego je naglasak bio više stavljen na osobnu molitvu i duhovni rast. No ulaskom sve većeg broj klerika u zajednicu, osobito u razdoblju između 1210. i 1212. Franjo je zatražio i dobio odobrenje da se počne koristiti rimski brevijar koji je bio u uporabi u lateranskoj bazilici za vrijeme Inocenta III., umjesto dužeg časoslova koji je bio uobičajen među monasima i svjetovnim klerom. S vremenom je po uzoru na franjevce i svjetovni kler preuzeo ovaj kraći oblik časoslova (otuda i naziv *breviarium*).⁴³ Na slavlju Generalnog kapitula u Genovi, vjerojatno 1251. ili 1252., prihvaćena je ceremonijalna odredba *Ordinationis Divini Officii*.⁴⁴ To je jedna od najstarijih franjevačkih ceremonijalnih odredaba. Iz pisma, *Pio vestro collegio*, koje je Favershamu poslao Grgur IX., vidljivi su zahvati u popravljanju Rimskog brevijara.⁴⁵ Faversham je dopustio franjevcima da recitiraju kraći oblik korske molitve, koja je od tada poznata kao *Breviarium*, a kojom se koristilo u *Capella Papalis* u rimskoj kuriji. Tekst psaltira koji je bio oblikovan prema *Psalterium Romanum*, Faversham je oblikovao prema *Psalterium Gallicanum*. Liturgijski rad Haymona od Favershama bio je toliko dobar i prihvatljiv da je u vrijeme pape Nikole III. (1277. – 1280.) korišten ne samo unutar Franjevačkog reda, nego je protegnut na cijelu rimsku Crkvu.⁴⁶ Novi brevijar bio je iznimno praktičan, osobito za franjevački život, jer je bio sabran u jedan prijenosni volumen u kojem je bilo sve ono za što su monasi trebali anti-fonare, psaltire, legendarije i responzorije. Sve je ovo s vreme-

⁴³ Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus I., Quaracchi, 1931., str. 65.; *Miscellanea Francescana*, (1895. – 1897.) 6, str. 158–159.

⁴⁴ Michael BIHL, *Quo Anno Capitulum Generale*, O. F. M. *Metis celebratum sit*, u: *Archivum Franciscanum Historicum*, (1910.) 3, str. 601–614.

⁴⁵ *Vestrae itaque precibus devotionis inducit, ut observantia moderni Divini Officii, quod in "Braeviaris" vestris exacta diligentia correctum a nobis ex statuto regulae vestrae iuxta Ecclesiae Romanae morem, excepto "Psalterio" celebrate debetis, sitis contenti perpetuo indulgemus.* (*Bullarium Franciscanum*, tomus I., 216.; *Ordinationes divini officii*, u: *Archivum Franciscanum Historicum*, (1914.)7, str. 55–81.; L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus III., str. 419–420.)

⁴⁶ R. M. HUBER, *A documented History of the Franciscan Order 1182–1517*, str. 122.; R. MANSELLI, *I primi cento anni di storia francescana*, Milano, 2004., str. 75.

nom počelo nestajati.⁴⁷ U vrijeme sv. Bonaventure doneseni su dokumenti znani kao *Memorialia Diffinitiones, Statuta, Ordinatio-nes*.⁴⁸ Osobito su važne *Diffinitiones*, odnosno onaj njihov dio koji se odnosi na liturgijske knjige. Prema toj odredbi sve liturgijske knjige, napose brevijar, moraju biti usuglašene s odredbama koje je donio Haymon iz Favershama i koje je prihvatio i potvrdio Grgur IX. i rimska Crkva.⁴⁹

Među liturgijskim spomendanima, blagdanima i svečanostima koji su se slavili u franjevačkom časoslovu i misalu, nalazi se na prvome mjestu svetkovina Presvetog Trojstva, koja se slavila na različitim mjestima prije 13. stoljeća, a u franjevačku liturgijsku praksu uvedena je 1260. godine. Nadbiskup Canterburyja John Peckham, franjevac, sastavio je poseban oblik službe u časoslovu za ovu svetkovinu, koju je zatim prihvatio cijeli kršćanski svijet. Papa Ivan XXII. propisao je ovu molitvu 1334. za cijelu Crkvu.⁵⁰ Blagdan Preobraženja uveo je papa Kalist III. 1456. u čast slavne pobjede Ivana Kapistrana nad Osmanlijama kod Beograda.⁵¹ Franjevački kardinal Ximenes ponovno je u katedralu u Toledu uveo stari mozarapski obred.⁵² Zatim je na kapitulu u Asizu iz 1399. uveden spomendan sv. Josipa zaručnika Blažene Djevice Marije i zaštitnice Reda.⁵³ U isti kalendar uvrštena je spomendan sv. Benedikta na kapitulu u Aquili 1406. godine.⁵⁴ Na kapitulu je u Mantovi 1390., na zahtjev irskih franjevaca, svetkovina sv. Patrika uvrštena u franjevački kalendar.⁵⁵

Franjevačka marijanska duhovnost našla je svoj izraz i u kultu. Ponajprije se ona odlikuje u molitvi brevijara. Prvi brevijar koji

⁴⁷ Usp. E. J. QUIGLEY, *The Divine Office. A study of the Roman Breviary*, St. Louis, 1920., str. 12–15.

⁴⁸ A. G. LITTLE, *Decrees of the General Chapters of the Friars Minor, 1260. – 1282.*, u: *English Historical Review*, (1898.)13, str. 703.; Ferdinandus DELORME, *Diffinitiones Capituli Generalis O.F.M. Narbonensis (1260.)*, u: *Archivum Franciscanum Historicum*, (1925.)18, str. 491–504.; R. MANSELLI, *I primi cento anni di storia francescana*, str. 111–112.

⁴⁹ *Isto.*

⁵⁰ Usp. A. FLAMINIO – A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, str. 257.

⁵¹ Usp. Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus XII., Quaracchi, 1932., str. 378.

⁵² Usp. A. FLAMINIO – A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, 259.; Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus XV., Quaracchi, 1933., str. 1507.

⁵³ Usp. Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus IX., Quaracchi, 1932., str. 158.; *Analecta Franciscana*, tomus II., Quaracchi, 1885., str. 224.

⁵⁴ Usp. L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus IX., str. 321.

⁵⁵ Usp. L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus IX., str. 96–97.

je franjevcima odobren bio je onaj pape Grgura IX. od 7. lipnja 1241. godine. Taj brevijar prihvatila je i rimska kurija, a poznat je pod imenom *Breviario romano-serafico*.⁵⁶ Tijekom 14. stoljeća ovaj oblik brevijara prihvatila je skoro cijela zapadna Crkva. Već se u ovome brevijaru može uočiti marijanska pobožnost Franjevačkog reda. Tako u uvodu piše: *Ad honorem omnipotens Dei et beatissime Virginis, Incipit breviarium ordinis minorum*.⁵⁷ Marijanski blagdani u prvom brevijaru bili su: Očišćenje (2. veljače), Navještenje (25. ožujka) i Rođenje (8. rujna). U dodatku nalazio se dodatak za svagdanju uporabu u čast Blažene Djevice *Officium parvum Beatae Mariae Virginis*, dopušten od Inocenta III.⁵⁸ U brevijaru kojim se koristio Franjo Asiški nedostajao je *Officium parvum*, dok je u onome kojim su se koristile Klara i njezine sestre postojao blagdan Posvećenja sv. Marije Velike (5. kolovoza) i Začeca (8. prosinca). Osobito je ovaj posljednji blagdan bila novost koja je ušla u franjevački brevijar što ukazuje da je u liturgijski kult uveden između 1319. i 1322. godine pod nazivom *Officio perusino Immaculatae Conceptionis*.⁵⁹ Molitva *Ave Maria* vrlo se rano pojavila u Franjevačkom redu. Bonaventura piše: *u anđeoskom pozdravu dana nam je forma pozdrava Djevici, zato govorimo s anđelom: Ave gratia plena*.⁶⁰ Tako je ova molitva ušla u uporabu u Franjevačkom redu. Sadržavala je anđelove riječi bez spomena imena Isus, koje je uveo 1263. papa Urban IV. Drugi dio molitve uveden je u prvoj polovici 15. stoljeća i pripisuje je blaženom Antoniu od Stroncone, kako je to sačuvano u zapisu u Samostanu sv. Damjana u Asizu.⁶¹ Ovako kompletirana molitva proširila se po franjevačkim opservantskim propovjednicima Bernardinu Sijenskom i Ivanu Kapistranu. Papa Pio V. uveo ju je 1568. u Rimski brevijar.⁶² U 13. stoljeću u uporabu je ušla i molitva Anđeoskog

⁵⁶ Usp. *Bullarium Franciscanum*, tomus I, str. 344.

⁵⁷ Usp. Stefano M. CECCHINI, *Maria Signora Santa e Immacolata nel pensiero francescano*, Città del Vaticano, 2001., str. 31.

⁵⁸ Usp. Tibor SZABÓ, *Le festività mariane nei Breviari manoscritti francescani*, u: *De cultu mariano saeculis XII-XV*, Roma, 1981., str. 140.

⁵⁹ Usp. Tibor SZABÓ, *De Officio perusino Immaculatae Conceptionis in Breviario Fratrum Minorum et Ordinis S. Benedicti saeculi XIV*, u: *Virgo Immacolata*, Roma, 1957., str. 1-46.

⁶⁰ S. BONAVENTURAE, *Opera omnia*, tomus IX., Quaracchi, 1901., str. 677-678.

⁶¹ Usp. S. M. CECCHINI, *Maria Signora Santa e Immacolata nel pensiero francescano*, str. 32.

⁶² Usp. S. M. CECCHINI, *Maria Signora Santa e Immacolata nel pensiero francescano*, str. 32-33.

pozdravljenja zajedno s molitvom *Ave Maria*. Na kapitulu u Pisi iz 1263. donesene su mnoge druge liturgijske odredbe, među kojima se, primjerice, nalazi ona kako u moljenju časoslova od Božića do Bogojavljenja himan mora završiti strofom: *Gloria tibi Domine, Qui natuse es de Virgine* i dr.⁶³ Zatim je određeno da se slavi novi blagdan Začeca Blažene Djevice Marije.⁶⁴

3. FRANJEVAČKI UTJECAJ NA PUČKU POBOŽNOST

Kroz razdoblje srednjega vijeka bilo je normalno da glasoviti propovjednici populariziraju i različite pobožnosti prema Kristu, Blaženoj Djevici Mariji i svecima. Mnogi od tih poznatih propovjednika bili su franjevci. Tijekom stoljeća mnoge su pobožnosti bile zloupotrijebljene, tako da je generalni kapitul iz 1464. strogo zabranio franjevcima da uvode novi nauk često utemeljen na *lažnim objavama* i nauku *lažnih proroka*. Svaku novu pobožnost trebao je potvrditi generalni kapitul i tek se onda smjela širiti među pukom.⁶⁵ Sljedeći primjer Franje Asiškog franjevci su među vjernicima promicali pobožnost prema Kristu, osobito prema otajstvima iz njegova života. Tako su popularizirali jaslice, njegov križ i štovanje Presvetog sakramenta. Iako se pretpostavlja da je postavljanje jaslica postojalo i prije sv. Franje, osobito u popularnim *otajstvenim prikazanjima*, franjevci su popularizirali ovaj oblik pobožnosti u svojim crkvama, a zatim se on prenio i u cijelo zapadno kršćanstvo.⁶⁶

Otkako su franjevci dobili povlasticu čuvanja svetih mjesta u Svetoj Zemlji, proširili su pobožnost prema Isusovoj mucu i trpljenju. Sveti je Bonaventura sastavio i posebnu službu za brevijar u čast muke Kristove.⁶⁷ Generalni kapitul iz 1464. preporučio je propovjednicima i ispovjednicima da propagiraju među vjernici-

⁶³ *Analecta Franciscana*, tomus III., Quaracchi, 1885., str. 329.; Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus IV., Quaracchi, 1931., str. 218–219.; Hyeronimus GOLUBOVICH, *Statuta Liturgica Generalis Capituli Ordine Minorum 1263.*, u: *Archivum Franciscanum Historicum*, (1911.) 4, str. 62–73.

⁶⁴ Nicolaus GLASSBERGER, *Chronica Fr. Nicolai Glassberger*, u: *Analecta Franciscana*, (1887.) 2, str. 81.

⁶⁵ Usp. *Analecta Franciscana*, tomus II., str. 442.

⁶⁶ Usp. R. M. HUBER, *A documented History of the Franciscan Order 1182–1517*, str. 909.

⁶⁷ Usp. S. BONAVENTURAE, *Opera omnia*, VIII., str. 152.

ma pobožnost prema Kristovoj mucii.⁶⁸ Kako bi popularizirali ovu pobožnost franjevci su počeli prikazivati mjesta Kristove muke u Svetoj Zemlji i pozivali na hodočašće u nju. Poznato europsko svetište tzv. *Jerusalem Transportata* koje je uredio Bernardin Caimo krajem 15. stoljeća na brdu Monte Verallo, blizu Milana, bilo je preslika mjesta Kristove muke u Svetoj Zemlji.⁶⁹ Isto se događalo i s pasionskim igrama i prikazivanjem tzv. *panorama* odnosno preslikavanjem mjesta Kristove muke. Osobito je postalo popularno prikazivanje *Križnog puta*, koje je usko bilo povezano s franjevačkom pobožnošću.⁷⁰ Pobožnost križnoga puta osobito je proširio sv. Leonardo Portomauricijski u 18. stoljeću. Prvi križni put od četrnaest postaja postavio je otac Vitalis 1628. koji je prikaze Kristove muke i smrti postavio od Firenze do mjesta San Miniato. Godine 1520. papa Lav X. dao je oprost od stotinu dana za molitve koje se budu molile uz prikaze sedam boli Blažene Djevice postavljene na franjevačkom groblju u Antwerpenu.⁷¹

Nastavljajući Franjinu pobožnost prema Presvetoj euharistiji, već je general bl. Ivan Parenti, naredio da se presveti sakrament čuva u dobro zaključanom tabernakulu, što je već naredio IV. lateranski sabor, ali očito nije bilo provođeno. Franjevci organiziraju bratovštine kojima je glavni cilj promovirati štovanje presvete euharistije. Bl. Kerubin od Spoleta organizirao je jednu takvu bratovštinu koja je pratila svećenika dok je nosio pričest bolesnima i umirućima.⁷² Sv. Paškal Baylonski (1540. – 1592.) pokazivao je iznimno štovanje presvetog sakramenta da ga je papa Lav XIII. 1879. proglasio zaštitnikom euharistijskih bratovština i kongresa.⁷³ Mučenici iz nizozemskog Gorkuma bili su pogubljeni 1572. kada su odbili zanjekati Kristovu realnu prisutnost u euharistiji i vrhovništvo rimskog prvosvećenika. Kapucin Josip od Ferna organizirao je pobožnost klanjanja presvetom sakramentu tzv. Četrdeset sati.⁷⁴

Franjevačkoj pobožnosti pripada i štovanje Imena Isusova. Oni su, kao i dominikanci, osnivali društva i bratovštine Svetog

⁶⁸ Usp. *Analecta Franciscana*, tomus III., str. 412.

⁶⁹ Usp. A. FLAMINIO – A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, str. 246.

⁷⁰ Usp. *Archivum Franciscanum Historicum*, (1912.) 5, str. 50–61.

⁷¹ Usp. *Archivum Franciscanum Historicum*, (1912.) 5, str. 50–61.

⁷² Usp. A. FLAMINIO – A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, str. 235.; Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus XIV., Quaracchi, 1932., str. 371.

⁷³ Usp. *Catholic Encyclopedia*, XI, New York, 1913. – 1914., str. 512.

⁷⁴ Usp. *Catholic Encyclopedia*, VI, New York, 1913. – 1914., str. 651.

imena,⁷⁵ i propovijedanjem širili ovu pobožnost. Iz toga vremena jest i monogram IHS. Među franjevcima osobito su značajni za širenje ove pobožnosti Arkandeo iz Burgonovo autor djela *Dichiarazioni sopra il nome di Gesù* (Ferrara, 1557.), bl. Matej od Agrigenta, pratitelj sv. Bernardina Sijenskog i Alonso de Spina. Štovanje Imena Isusova proširili su po Italiji i cijeloj zapadnoj Europi Bernardin Sijenski i njegov učenik Ivan Kapistran. Pod utjecajem Bernardina de Bustisa papa Inocent VIII. (1484. – 1492.) dopustio je franjevcima godišnje slavlje, na dan 14. siječnja, blagdana Imena Isusova. Konventualci su običavali slaviti ovaj blagdan zajedno s dijecezanskim svećenstvom druge nedjelje nakon Navještenja sve dok papa Pio X. nije protegnuo ovaj blagdan na cijelu Crkvu i smjestio ga između blagdana Obrezanja našeg Gospodina i Navještenja. Godine 1530. papa Klement VII. dopustio je službu koju je za časoslov napisao Bernardin de Bustis. Inocent XIII. 1721. proglasio je ovaj blagdan obvezatnim u cijeloj Crkvi. Sekvenca iz franjevačkog misala za blagdan Imena Isusova: *Lauda Sion Salvatoris, Jesu Nomen, et amoris, Toto cordis iubilo*, zajedno sa *Stabat Mater* i nekim drugim himnima kao što je *Iesu, Dulcis Memoriae*, ubraja se među najljepše crkvene himne.⁷⁶

Među posebnosti franjevačke pobožnosti ubraja se i štovanje Presvetog Srca Isusova. U djelima sv. Bonaventure može se naći na više mjesta govor o Srcu Isusovu, a prije reforme časoslova čitanje za blagdan Srca Isusova kod trećeg noćurna uzimano je iz djela sv. Bonaventure, kao i danas za Službu čitanja. Njegova djela osobito su utjecala na njemačke franjevce koji su već u 13. stoljeću počeli širiti ovu pobožnost po svojoj domovini.⁷⁷ Govor o Srcu Isusovu može se naći i u djelima bl. Ivana Duns Skota.⁷⁸ U spisima sv. Bonaventure može se često naći i govor o Kristu Kralju i prekrasno izlaganje o njegovu kraljevanju.⁷⁹

Na Franjinu tragu franjevci su od početaka njegovali posebnu pobožnost prema Blaženoj Djevici Mariji. Već je spomenuto

⁷⁵ Usp. *Catholic Encyclopedia*, VII, New York, 1913. – 1914., str. 420.

⁷⁶ Usp. *Catholic Encyclopedia*, VII, str. 596–604.

⁷⁷ Usp. R. M. HUBER, *A documented History of the Franciscan Order 1182–1517*, str. 913.

⁷⁸ O tome je pisao Dèodat de Basly u djelu *Le Sacré Coeur selon la doctrine du Ven. J. D. Scot* koje je tiskano u Parizu 1914.

⁷⁹ O ovome se više može naći u djelu franjevca Efrema Longpréa *La regalità di Cristo*, koje je tiskano u Milanu 1926.

kako su vrlo rano svake subote slavili misu u njezinu čast. Ovo im je bilo potvrđeno i papinskim dokumentima. U 13. stoljeću u uporabu je ušla i molitva Anđeoskog pozdravljenja zajedno s molitvom *Ave Maria*.⁸⁰ Zatim je određeno da se slavi novi blagdan Začeca Blažene Djevice Marije.⁸¹ Manje je poznata činjenica kako je na Generalnom kapitolu u Pisi 1263. godine sv. Boneventura potaknuo Manju braću da šire molitvu *Angelusa* i potiču tu pobožnost u puku. Također je uveden običaj da se moli tri puta dnevno i da zvono na crkvi ili samostanu odzvanja u to vrijeme. Ovaj dekret ponovno je obnovljen na kapitolu Reda u Asizu 1269. godine. Pretpostavlja se da je ovaj običaj u Franjevački red uveo fra Benedikt Sinigardi iz Arezza koji je u svom arentinskom samostanu uveo ovu molitvu nakon molitve Povečerja.⁸² Prema tradiciji vjeruje se da su upravo franjevci uveli u molitvu *Ave Maria* posljednje riječi *moli za nas grešnike, sada i na času smrti naše*.⁸³ Na kapitolu u Metz 1254. godine bl. Ivan iz Parme naredio je da franjevci nakon molitve Povečerja pjevaju jednu od marijanskih antifona: *Alma Redemptoris Mater*, *Ave Regina Caelorum*, *Regina Coeli* ili *Salve Regina*. Boneventura je na kapitolu iz 1269. odredio da se svake subote pjeva antifona *Salve Regina* u svim samostanima Franjevačkog reda.⁸⁴

Jedno od obilježja franjevačke marijanske duhovnosti i s time povezane pobožnosti bila je obrana i širenje nauka o Marijini bezgrešnom začecu. Franjevački teolozi i duhovnici kao Antun Padovanski, Bernard od Boga, Petar Ivan Olivi, Rikard od Middletona, Monaldo, Vilijam od Ware, i njegov poznati učenik Ivan Duns Skot, zatim kardinal Ivan Vitalis, Robert Cotton, Hugo od Newcastela, Laudolph Carraciolo, Bernardin de Bustis i drugi, širili su ovu pobožnost i teološkim argumentima branili Marijino bezgrešno začecje.⁸⁵ Svakako je najbolju obranu i argumente dao Ivan Duns Skot kojemu se pripisuju stihovi: *Dignare me laudare*

⁸⁰ *Analecta Franciscana*, tomus III., str. 329.; Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus IV., Quaracchi, 1931., 218–219.; H. GOLUBOVICH, *Statuta Liturgica Generalis Capituli Ordine Minorum 1263.*, str. 62–73.

⁸¹ Nicolaus GLASSBERGER, *Chronica Fr. Nicholai Glassberger*, u: *Analecta Franciscana*, (1887.) 2, str. 81.

⁸² S. MAGGIANI, *Angelus*, u: *Nuovo dizionario di mariologia*, Stefano DE FIORES – Salvatore MEO (ur.), Milano, 1985., str. 28–29.

⁸³ Usp. A. FLAMINIO-A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, str. 258.

⁸⁴ Usp. L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus II., str. 4.

⁸⁵ Više u: Stefano M. CECCHINI, *Maria Signora Santa e Immacolata nel pensiero francescano*, Città del Vaticano, 2001.

te, *Virgo Sacrata; da mihi virtutem contra hostes tuos*. Franjevci su ove stihove često izgovarali nakon molitve *Salve Regina* ili nakon službe u časoslovu u čast Blažene Djevice Marije. Franjevačka predaja kaže kako je Duns Skot ovu molitvu prvi put izrekao u Parizu 1304. godine pred slikom Blažene Djevice.⁸⁶ Prva tiskana propovijed u čast Bezgrešnog začeća jest ona kardinala Ivana Vitalisa.⁸⁷ Franjevački papa Siksto IV., uveo je blagdan Bezgrešnog začeća i dao oprost za slavlje ovoga blagdana. Opservantski kardinal Ximenes prvi je osnovao u svojoj katedrali u Toledu bratovštinu Bezgrešnog začeća.⁸⁸ Mariju bez grijeha začetu kao svoju zaštitnicu uzeli su pristalice opservancije i reformnih pokreta pod njihovom upravom na kapitolu u Toledu 1745. godine. Konventualci su na kapitolu održanom u Rimu 1719. također propisali čašćenje Marije Bezgrešne.⁸⁹ Kod franjevac konventualaca postojao je običaj da na početku moljenja časoslova, odnosno kod molitve na početku *Aperi Domine* ili *Actione Nostras* kažu na početku matutina i malih časova: *Benedicta sit sancta Immaculata Conceptio Beatae Virginis Matris Dei*. Istu molitvu izgovarali su i po izlasku iz kora. Papa Pio X. dopustio je 8. srpnja 1908. franjevcima konventualcima da u crkvama i kapelama kojima se koriste članovi Reda služe misu na čast Bezgrešnog začeća svake subote, osim u vrijeme svetkovina.⁹⁰ Isti je papa 23. ožujka 1904. dao oprost od 300 dana onima koji jednom dnevno recitiraju antifonu *Tota pulchra est Maria*.⁹¹

Blagdan Pohođenja uveden je u Franjevačkom redu u vrijeme sv. Bonaventure, na generalnom kapitolu 1263., da bi ga kroz 15. stoljeće postupno preuzela cijela Crkva.⁹² Slično je bilo i s blagdanom Zaruka Blažene Djevice Marije.⁹³ Već je rečeno kako je generalni kapitul u Asizu 1399. uveo u Franjevački red i časoslov službu u čast sv. Josipa zaručnika Blažene Djevice Marije i taj je slavljen u sklopu blagdana Zaruka. Kroz 15. stoljeće sv. Bernardin Sijenski i Bernardin de Bustis aktivno su širili pobožnost prema sv. Josipu. Franjevački papa Siksto IV. uveo je

⁸⁶ Usp. L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus IV., str. 34–35.

⁸⁷ Usp. *Archivum Franciscanum Historicum*, (1923.) 16, str. 300–303.

⁸⁸ Usp. A. FLAMINIO – A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, str. 236.

⁸⁹ Usp. L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus XIV., str. 1477.

⁹⁰ Usp. *Proprium Missarum ad Usum Fr. Min. Conv.*, Romae, 1925., str. 8–9.

⁹¹ Usp. *Proprium Officiorum ad Usum Fr. Min. Conv.*, Romae, 1928., str. XX–XXI.

⁹² Usp. A. FLAMINIO – A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, str. 250.

⁹³ Usp. A. FLAMINIO – A. DA LATERA, *Manuale de' Frati Minori*, str. 251.

blagdan sv. Josipa u rimski kalendar.⁹⁴ Franjevački je red također započeo i štovanje roditelja Blažene Djevice Marije, Joakima i Ane, puno ranije nego ostatak Crkve.⁹⁵

Franjevačka krunica ili *Krunica sedam radosti Blažene Djevice Marije* nastala oko 1422. godine. Njezinu uporabu širili su Bernardin Sijenski i Ivan Kapistran.⁹⁶ Papa Lav X. dopustio je 1515. i 1517., a Pavao V. dopustio je 8. lipnja 1608. uporabu franjevačke krunice svim članovima franjevačkih redova bez obzira na spol. Lav XIII. protegnuo je 7. rujna 1901. to pravo na franjevački Treći red. Napokon je Pio X. 15. kolovoza 1905. dopustio njezinu uporabu u cijeloj Crkvi dajući pritom i posebne oprostite.⁹⁷

Naposlijetku treba spomenuti i najpoznatijeg franjevačkog sveca Antuna Padovanskog. Od dana njegove smrti 13. lipnja 1231. pa tijekom cijeloga srednjovjekovnog razdoblja padovanski svetac postao je iznimno popularan. Na njegovu primjeru može se vidjeti kako je upravo on ispunjavao tri karakteristična zahtjeva srednjovjekovnog vjernika u štovanju svetaca: zaštitnička uloga u svim nevoljama i teškoćama, zatim dohvatljivost svetačkih moći i traženje čudesa po svečevu zagovoru. Teško je zamisliti što sve nije pripisivano moći sv. Antuna nekoć i danas. Već od razdoblja visokog srednjeg vijeka u štovanju sv. Antuna uočljiva je njegov bliskost svim društvenim slojevima; štovali su ga visoki i obični društveni slojevi. Običan ga je svijet predstavljao kao čovjeka iz naroda i prisutna u svagdanjem životu unatoč njegovoj pripadnosti jednomu crkvenom redu. Takvu sliku sv. Antuna nisu odbacivali ni viši društveni slojevi, ali nisu zaboravljali isticati njegovo plemićko podrijetlo i osobit odgoj i izobrazbu.⁹⁸ Papa Lav XIII. nazvao ga je *svecem cijeloga svijeta*. Dok je isusovac Antun Kanižlić u svojem molitveniku *Bogoljubnost molitvena* (Trnava, 1766.) za njega rekao: *On je Antun, svita svega*.

⁹⁴ Usp. *Catholic Encyclopedia*, VIII, New York, 1913–1914., str. 506.

⁹⁵ Usp. R. M. HUBER, *A documented History of the Franciscan Order 1182–1517*, str. 917.

⁹⁶ Usp. Luca WADDINGUS, *Annales Minorum*, tomus X., Quaracchi, 1932., str. 61.

⁹⁷ Usp. Stefano M. CECCHINI, *Maria Signora Santa e Immacolata nel pensiero francescano*, str. 37–39.

⁹⁸ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2001., str. 431–434.

ZAKLJUČAK

Franjevački utjecaj na liturgijsku praksu rimske Crkve i pučku pobožnost zapadnog kršćanstva svoje utemeljenje ima u duhovnom životu Franje Asiškog. Prosjački redovi u razvijenom srednjem vijeku prave temeljni odmak od stare monaške prakse svečanog moljenja časoslova u velikim opatijskim bazilikama. Ne želeći opteretiti dugim službama svoju braću, usmjerenu na apostolat i *vita evangelica*, Franjo im nalaže molitvu Rimskog časoslova, koji je bio u uporabi među klericima papinske kurije. Franjevačka reforma časoslova postaje odgovor na potrebe novog vremena koje je mobilnije i traži nove, praktičnije liturgijske oblike. Antifone, liturgijske molitve i sl. koje franjevci kroz stoljeća stavljaju u uporabu mijenjaju i liturgijsku praksu zapadne Crkve. Na planu pučke pobožnosti franjevačke jaslice predoduju otajstvo Utjelovljenja, kroz praksu križnoga puta razmatra se otajstvo Kristove muke, franjevci šire pobožnost Imenu Isusovu i Srcu Isusovu. Njihovo propovijedanje o *Regnum Christi*, ulazi u širu uporabu i dublje se ukorjenjuje u svijet i duhovnost zapadnog kršćanstva. Povezano s otajstvima Isusa Krista jača i pobožnost prema Blaženoj Djevici Mariji, gdje će prosjački redovi imati snažnu ulogu u populariziranju marijanske pobožnosti i duhovnosti, kroz molitve, antifone, brevijar, svetkovine i blagdane. Franjevačka je pobožnost kroz stoljeća bila duhovno usmjeravana primjerom pobožnosti sv. Franje Asiškoga, poticana teološkim promišljanjem, širena propovijedima, duhovnim nagovorima i tiskanim literarnim djelima te podržavana od papa. Takva je od 13. stoljeća pa sve do suvremenosti oblikovala dijelom duhovnost, liturgiju i pobožnost Katoličke Crkve, ne isključujući tradiciju i tradicionalne prakse, ali dajući im novi moderniji pristup kao odgovor na potrebe određenog vremena.

FRANCISCAN IMPACT ON LITURGY AND FOLK DEVOTION

Summary

The Franciscan Order rapidly spread throughout Western Christianity, extending deeply to the spirituality and devotion of its time. Founded on the spirituality and devotion of Saint Francis of Assisi, the Franciscans have strongly influenced the liturgy and popular devotions for centuries. Their influence is

manifested in the liturgy, official prayers of the Church, such as the Mass and Momentum (breviaries), and also in non-religious practices and prayers, among which are the devotions to Jesus Christ, the Blessed Virgin Mary and the saints. Many of the devotions or liturgical practices of today have their beginnings in the Franciscan environment, i.e. in Franciscan spirituality. Franciscans, as preachers and confessors, have often contributed to the development, encouragement, and dissemination of certain liturgical practices or devotions. This work, based on available sources, seeks to show the most significant traces of Franciscan influence on the liturgy and popular devotions.

Keywords: *Francis of Assisi; spirituality; liturgy; Roman missal; breviary; folk devotion*